

Владимир Симић

Одељење за историју уметности, Филозофски факултет, Универзитет у Београду

Одблесци просветитељства на Лешенколовом портрету темишварског епископа Петра Петровића

Ајсџиракџи: Темишварски епископ Петар Петровић, један од снажних заговорника јозефинистичких реформи, међу савременицима је служио за најобразованијег српског епископа. Његови либерални ставови, понекад у нескладу са положајем православног поглавара, огледали су се и у садржају његове личне библиотеке богате француском филозофском литературом. Полазећи од дела ранијих истраживача који су осветлили интелектуалне аспекте ове личности, рад покушава да ту слику допуни анализом Петровићевог портрета који је урадио бечки бакрорезац Јероним Лешенкол. Портрет који је вероватно он лично осмислио био је у сагласности са његовом интелектуалном биографијом. Компаративна анализа показује јасне утицаје политичке иконографије јозефинистичког просветитељства на бакрорезни портрет епископа Петровића.

Кључне речи: просветитељство, епископ Петар Петровић, Хабзбуршка монархија, јозефинизам, бакрорез, Јероним Лешенкол (1753–1807)

Просветитељски реформизам који је захватио Хабзбуршку монархију седамдесетих и осамдесетих година 18. века био је подстицан политичким жељама аустријске владарске куће. Царица Марија Терезија, а потом и Јосиф II, водили су се у томе идејом ширења образовања међу поданицима и смањења политичког утицаја цркве. Ако је међу царицом и њеним савладарем по питању образовања и постојао консензус, питање реформе римокатоличке цркве је разоткрило низ проблема и прикривених сукоба. Она је тешка срца спроводила реформе које су наносиле штету католичкој цркви, те је упоредо подржавала опозициону струју коју је предводио кардинал Мигаџи, док је Јосиф II свесрдно подржавао државног канцелара Кауница и реформисте из универзитетских кругова.¹ За разлику од Марије Терезије која је као старовремена побожна владарка била везана за традиционални поредак те цркве давала највише место у друштву, Јосиф ју је видео као установу која је само трошила друштвена средства која су могла да буду употребљена за неку јавну корист. Сматрао ју је сметњом друштвеном напретку и због нетолеранције према другим хришћанима што је успоравало општи прогрес његове државе. Посебно је за монахе тврдио да су некорисни чланови друштва који својом бројношћу и наметима тешко оптерећују побожне поданике те тако умањују њихову способност да плаћају државни порез. Тврдио је и да су одсуство чврсте контроле и либералне идеје које су се све више шириле довеле до тога да се манастири од молитвених места претворе у просторе за забаву и разврат. Објашњавајући како је држава сувише

¹ E. H. Balazs, *Hungary and the Habsburgs, 1765–1800: An Experiment in Enlightened Absolutism*, Budapest 1997, 21–99. Такође: F. A. J. Szabo, *Kaunitz and Enlightened Absolutism 1753–1780*, Cambridge University Press 1994, 209–257.

сиромашна да би могла да подржава лењост монаха, током 1781. издао је указ којим је затворио знатан број католичких манастира. Њихова имања је конфисковао и један део предао на управу држави, а други, махом покретне ствари, поклонио круни или распродао на јавним лицитацијама.² Свештенство је подвргао снажној државној контроли, а епископе натерао да положи заклетву верности владару, те да му тако дају предност у односу на папу. Забранио је да било која папска одлука буде објављена без његове дозволе, још више смањивши ионако ослабљену моћ епископата. Све то је усмерило гнев вишег католичког клера према цару што је довело до такве кризе да је 1782. лично папа Пије VI дошао у Беч на преговоре. То ипак није променило ситуацију јер је након његовог одласка цар наставио да спроводи реформе неизмењеним интензитетом.³

Због таквог просветитељства контролисаног са врха код грађанства се створило неповерење према идеји ослобођења индивидуе на начин на који су то заговарали француски филозофи, пре свега због страха од одвајања од цркве као сигурног уточишта душе. Без обзира на то што почетком седамдесетих година у Бечу није било ни трага од каквог слободног мислиоца или радикалног филозофа, сматрало се да би ширење „слободног мишљења“ могло да затрује душе поданика.⁴ За јозефинисте епископат је представљао кривца за све злоупотребе у друштву, те су они тако, до скоро недодирљиви, одједном постали предмет осуде дела јавности.⁵ Тај осећај угрожености од стране младих литерата и чиновника изазвао је снажну поларизацију која је за неко време паралисала читаво друштво. Клерници су реаговали оштрије поставши сумњичави према свему што је излазило из оквира ритуала, па је тако за лаике била предвиђена искључиво катихетичка литература, а никако самостално читање *Библије*. Читав реформски процес је допринео препознавању важне функције пароха у политичком смислу, јер је он као неко ко живи међу народом имао велики утицај на паству.⁶ У напетом атмосфери цар Јосиф је однео превагу, те у потпуности потчинивши католичку цркву почео да је употребљава у државно-политичке сврхе. Његови противници окупљени око кардинала Мигација могли су само да подносе петиције, а никако да спрече спровођење царевих одлука.⁷

Такво реформско просветитељство са својим практичним последицама међу православне Србе увела је Илирска дворска депутација на челу са грофом Францом Колером, коме је царица препустила организацију целокупног црквеног-народног живота.⁸ Почетак реформи је био на црквено-народном сабору 1769. године

² E. Kovács, *Josephinische Klostersaufhebungen 1782–1789*, у: Österreich zur Zeit Kaiser Joseph II: Mitregent Kaiserin Maria Theresias und Landesfürst, Katalog des Niederösterreichischen Landesmuseum, Stift Melk 1980, 169–172. Иста, *Die Diözesanregulierung unter Joseph II. 1782–1789*, у: Österreich zur Zeit Kaiser Joseph II, 176–180. О Јосифу II и његовој владарском моделу просвећеног апсолутисте: В. Симић, *За љубав ошацине: љајриоше и љајриошизми у срјској култури XVIII века у Хабзбуршкој монархији*, Нови Сад 2012, 125–132.

³ D. Beales, *Enlightenment and Reform in Eighteenth-Century Europe*, London 2005, 7–88.

⁴ E. Kovács, *Was ist Josephinismus?*, у: Österreich zur Zeit Kaiser Joseph II, 24–30.

⁵ K. Vocelka, *Der „Josephinismus“ in der Maria-Theresianischen Epoche*, у: Österreich zur Zeit Kaiser Joseph II, 148–152.

⁶ P. Melichar, *Zur Soziogenese des Intellektuellen in Österreich, vor allem im josephinischen Wien*, (рукопис докторске дисертације), Wien 1993, 72–73.

⁷ М. Костић, *Гроф Колер као културнопросветни реформатор Срба у Угарској у XVIII веку*, Београд 1932, 7–9.

⁸ О редукцији српских црквених празника као делу терезијанских државних реформи, више у: И. Точанац Радовић, *Српски календар верских израза и Терезијанска реформа*, Зборник Матице српске за историју 91 (2015), 15–30.

у Сремским Карловцима, а затим су настављене за време митрополита Јована Георгијевића, Викентија Јовановића Видака и Мојсеја Путника. Конкретан резултат саборских расправа, одлука и царских рескрипата било је састављање *Рејуламенџа*, закона и прописа који је донела Илирска дворска депутација. Њиме су регулисани односи српског клера према царским властима, утврђени су делокруг и права митрополита, одређен је број свештеника, уређено питање свитка, такса и других црквених давања. Но, истовремено, бечки двор је добио могућност непосредније контроле над српским епископима, али и целокупним верским животом народа. Након низа жалби и измена што је потрајало неколико година, нови *Рејуламенџ* је потписан 2. јануара 1777. године а чланове Синода владар је појединачно наградио поклонима. То је у јавности изазвало сумњу у скривене намере владика што је изазвало провалу народног незадовољства, како због укидања одређеног броја црквених празника, још више због забране старих обичаја при сахрањивању. Побуне су избиле у Новом Саду и Вршцу, при чему је ова друга угушена тек војном интервенцијом у којој је убијено шесторо, а рањено двадесеторо људи.⁹ Упркос томе што је гроф Колер покушао да се оправда пред владарима тражећи узроке немира у новим прописима, након жалбе митрополита Видака и утицаја конкурентске Угарске дворске канцеларије, царица је укинула Илирску дворску депутацију, а 1779. издала нови закон о уређењу српске цркве у карловачкој митрополији *Rescriptum Declaratorium Illyricae Nationis* (*Декларационија*).¹⁰

Ни српске манастире није заобишао процес редукције, а као образложење за укидање три велика и једанаест мањих манастира гроф Колер је навео да су „манастири без дисциплине и реда куће лењости и незнања“, а да калуђери не познају дужности свог позива. Илирска дворска депутација је са истим образложењем прионула да смањи број православних манастира, те да се тако, како су тврдили, умањи прекомеран број оних који су се често под привидом вере и побожности хранили на рачун државе.¹¹ Ипак, као мањинску и малобројну двор православну цркву није препознао као непријатеља чему су доприносили и кооперативни ставови српских епископа који су мање или више вољно подржавали реформе свесни да политички статус српског народа зависи само од воље владара. Међу њима је био и темишварски епископ Петар Петровић.

Скептични дух просветитељства неминовно је захватио и поједине припаднике српске црквене јерархије изазвавши оштру реакцију конзервативне струје унутар цркве. Таква је била судбина темишварског епископа Петра Петровића (1740–1801) који је својевремено служио за веома образовану особу којој је отворен приступ високим круговима на бечком двору.¹² (Сл. 1) У својим извештајима са црквено-на-

⁹ М. Костић, *Гроф Колер као културнопросветни реформатор Срба*, 162–178. Такође: Ј. Швикер, *Политичка историја Срба у Угарској*, Нови Сад 1998, 203–247.

¹⁰ В. Вукашиновић, *Српска барокна теологија: дидлијско и свештошајинско догословље у Карловачкој митрополији XVIII века*, Београд 2008, 199–201. Ј. Швикер, *Политичка историја Срба*, 235–262.

¹¹ И. Точанац Радовић, *Реформа Српске православне цркве у Хадздуричкој монархији за време владавине Марије Терезије и Јосифа II: (1740–1790)*, (рукопис докторске дисертације), Београд 2014, 144–158. М. Костић, *Досијејев иријашељ и савешник Секереш*, у: *Културно-историјска раскрсница Срба у 18. веку: одабране студије*, Загреб 2010, 279.

¹² О просветитељству код Срба, кључним идејама и њиховим носиоцима погледати: М. Д. Стефановић, *Лексикон српског просветитељства*, Београд 2009. О месту и улози српских интелектуалаца у терезијанским и јозефинистичким реформама, на примеру Захарије Орфелина, погледати: В. Симић, *Захарија Орфелин (1726–1785)*, (рукопис докторске дисертације), Београд 2013, 64–72.

Сл. 1. Јероним Лешенкол, Петар Петровић, темишварски епископ, бакорез, после 1786. (© Аустријска национална библиотека, Беч)

родних сабора царски комесари су истицали његово отмено држање, што га је препоручило цару да га 1791. именује за референта новоустановљене Илирске дворске канцеларије, а годину дана касније на сличну дужност у Угарској дворској канцеларији.¹³ Међутим, његови либерални ставови иницирани делима француских филозофа просветитељства, нарочито у питањима вере, изазвали су код његових сународника критике и оптужбе за одступање од православља.¹⁴ Наиме, ни индекс забрањених књига, ни будна државна цензура, па ни строга гранична контрола нису могле да зауставе прилив филозофских, полемичких и субверзивних књига које су уношене у земљу. Њих су са собом доносили путници, студенти, па и војници по повратку са европских бојишта, ширећи тако идеје просветитељства. Вероватно је тако и епископ Петровић формирао своју личну библиотеку коју су сачињавала дела Волтера, Русоа, Монтескијеа, Мармонтела, Рејнала, Д'Аламбера, и других француских и немачких филозофа.¹⁵

Како је епископ Петровић био страствени енциклопедиста образован у класичном духу, врло брзо га је захватио талас филозофског скептицизма под утицајем Пјера Бејла. Тај француски протестант који је деловао у Холандији као водећа фигура у таласу раног просветитељства био је изразито антиклерикално настројен, а његово главно дело *Dictionnaire historique et critique* (1697) спадало је у групу најпопуларнијих књига у 18. веку. Бејл се у њему оштро разрачунавао са начелима хришћанске вере, исмевао црквене ауторитете, осуђивао верске прогоне и популаризовао филозофију Томаса Хобса и Баруха Спинозе.¹⁶ Као члан Угарске дворске канцеларије дозволио је 1794. да се у штампарији Стефана Новаковића у Бечу објави славеносрпски превод књиге Самуела Клајна *Dissertatio de jejuniis graecae orientalis ecclesiae* под насловом *Разсужденије о њојшћих восџоцнија црквије*. Како је у много чему била усмерена против обичаја и постова у православној цркви изазвала је протесте појединих српских епископа, али из политичких разлога је остала реакција митрополита Стефана Стратимировића.¹⁷ Међутим, иако се трудио да своје филозофске ставове не истиче претерано у јавности, временом се о томе ипак прочуло што је 1790. искористио П. Сервицки, српски племић из Кањи-

¹³ Петар Петровић је рођен у Сремским Карловцима где је завршио основну школу, а 1755. од стране митрополита Павла Ненадовића рукоположен за ђакона у свечаном чину у дворској капели посвећеној Светом мученику Трифуну. Од истог митрополита је неколико месеци касније примио монашки постриг у манастиру Раковцу, архиђакон је постао 1757, а презвитер 1759. Митрополит Јован Георгијевић га је 1774. произвео за раковачког архимандрита, да би крајем те године на Синоду био изабран за епископа гоњокарловачког. Управо је за време његове епископства у тој дијецези спроведен омражени Регуламент из 1777. Одлуком двора премештен је 1784. у арадску епископију, да би 1786. био именован за темишварског владику. Умро је 1801. у Темишвару, а сахрањен је у Саборној цркви. С. Вуковић, *Српски јерарси од деветијој до двадесетијој века*, Београд 1996, 397–398.

¹⁴ М. Костић, *Штејган ујшцај француској филозофа Вајле-а на темишварској епископској Пејтра Пејтровића*, Гласник Историјског друштва у Новом Саду (ГИДНС), књ. I, св. 1 (1928), 67–70. М. Костић, *Темишварски епископ Пејтар Пејтровић њо књијама њејове бидблиотекџе*, ГИДНС, књ. VIII, св. 3 (1935), 452–456.

¹⁵ Петровићева приватна бидблиотџека је била једна од већих у то доба код Срба и бројала је 108 француских дела у 348 књига, 10 енглеских у 29 књига, 125 немачких 377 књига, 35 руских у 96 књига, 72 на латинском у 92 књигџе и 39 славеносрпских у 68 књига. Свеукупно у тренутку пописа 1801. било је 389 наслова у 910 књига. Набављао их је на различите начине: током периодичних боравака у Бечу, преко књижара и антиквара, дворских бидблиотџекара или пријатеља који су били заинтересовани за књигџе, попут Доситеја Обрадовића, Стефана Новаковића, Саве Текелије, Павла Кенгелца и других. Ч. Денић, *Српске бидблиотџеке у Хабзбуршкој монархији њоком 18. века*, Београд 2010, 336–337. М. Костић, *Темишварски епископ Пејтар Пејтровић њо књијама*, 455–456.

¹⁶ Е. Касирер, *Филозофија џросветићџелствџа*, Београд 2003, 249–261. С. Хаџивуковић, *Француско џросветићџелствџо*, Нови Сад 2005, 100–104.

¹⁷ М. Костић, *Темишварски епископ Пејтар Пејтровић њо књијама њејове бидблиотџеке*, 454–455. Г. Михаиловић, *Српска бидблиотџека XVIII века*, Београд 1964, 274–275.

же, када се због неког мањег инцидента сукобио са епископом Петровићем. Како је управо тада заседао српски црквено-народни сабор у Темишвару на којем је требало да буде изабран карловачки митрополит, гласине о непостојаности у православној вери уништиле су Петровићу сваку шансу за то место.¹⁸ Дубоко разочаран Петровић је потом у писму једном свом пријатељу отворено исповедио свој филозофски скептицизам:

„Још Петровић није довољно сазрео и довољно правоверан да столицу Чарнојевића и Путника заслужи!... Нека мене они не признају и злопознају, који тек три месеца о благостојанију своји сународника раде, које сам ја сад као и пре 20 година ревносно помагати трудио се. Нека ме држе за издајницу закона, или зашто они хоће, ја сам већ старији, него да би могао опет Катихизис у руку узети, да предрасуденија у мени поновим, која сам помоћу философије срећно далеко од мене удалио. Ја ћу по свој прилици веран мом досадашњем начину мишљења и умрети... Мени ништа друго не остаје, него у мом ограниченом кругу о умноженију општег блага по силама дејствовати, напредовање разума и философије са саучастијем сматрати, кадшто се на гдикоја опера comica, која се у свету представљају, сладко насмејати, напоследку као философ умрети.“¹⁹

Одблесци тог тада још увек живог јозефинистичког наслеђа запајају се и на његовом графичком портрету који је после 1786. године израдио познати бечки бакрорезац Јероним Лешенкол (Hieronymus Löschenkohl, 1753–1807).²⁰ Овај бакрорезац који је више деловао као предузетник прихватајући наруџбине како од двора, тако и од других поручилаца, међу њима и српских, почео је као гравер тада популарних портрета у виду силуета да би врло брзо постао хроничар градског живота у Бечу.²¹ Није било ниједне виђеније личности коју он није представио, нити иједног иоле важнијег догађаја који би он пропустио да прикаже на бакрорезима. Сам Лешенкол је тврдио да је „потписао“ портрете више хиљада различитих личности, укључујући ту и силуете, па се тако међу њима нашао и епископ Петровић.²²

Пошавши од силуете у профилу приказао је Петровића допојасно, одевеног у епископску одежду, са ћелепушем на глави и крстом на грудима. Титулисао га је у дугом натпису дуж ивица овалног медаљона као „Peter Petrovich Bischof der Orientalischen Kirche zu Temeswar in Hungarn“ (Петар Петровић епископ православне цркве у Темишвару у Угарској).²³ Медаљон са његовим ликом је поставио на

¹⁸ М. Костић, *Штјетан ушцај француској философа Bayle-a*, 68–71. Мита Костић у чланку наводи да је поменути који се сукобио са владиком Петровићем био П. Сервицки, али није јасно на кога је Костић тачно мислио. Ваца Стајић у *Новосадским биографијама* спомиње племића Марка Ђурковића Сервицког из Турске Кањиже, те није искључено да је реч баш о тој личности. В. Стајић, *Новосадске биографије: из Архива Новосадској мајстарајша*, Т. 3, св. 5, Нови Сад 1940 [2004], 22–35.

¹⁹ Писмо датирано у Темишвару 4. (15) новембра 1790. објављено је у: *Српски народни писци* 40 (1842), 317–318. Наведено према: М. Костић, *Штјетан ушцај француској философа Bayle-a*, 70–71.

²⁰ О овом портрету је већ било речи у: В. Симић, *За љубав ошцајдине*, 291.

²¹ П. Васић, *Хијеронимус Лешенкол, сликар Срба у XVIII веку*, у: *Доба барока: студије и чланци*, Београд: Уметничка академија 1971, 124–126. N. Sternfeld, *Ein Bildreporter im Dienste Ihre Majestät*, у: Hieronymus Löschenkohl — Sensationen aus dem alten Wien, (Hg.) Monika Sommer, Wien: Brandstätter 2009, 116–125.

²² Иако Лешенкол преувеличава овај број не би ли подигао сопствени значај, треба имати у виду да је он врло брзо израдио неколико десетина шаблона које је користио за израду портретних силуета. То је подразумевало шаблоне за главе, тела, руке и друге детаље. Т. Hubmayer, *Hieronymus Löschenkohl im Kontext der Kultur- und Sozialgeschichte des Josephinismus*, Diplomarbeit, Universität Wien 2012, 21–22. (<http://othes.univie.ac.at/24165/>, приступљено 15. 07. 2016)

²³ Данас су позната два сачувана отиска ове графике, један у Музеју града Беча а други у Аустријској националној библиотеци. Д. Давидов, *Српска графика XVIII века*, Београд 2006, 376–377. О. Микић, *Портрети Срба XVIII века*, Нови Сад 2003, 226–227.

камени постамент у чијем соклу је извео експликативни текст на немачком језику који је указивао на владине врлине и заслуге: „Dem Manne der unerschrocken sich über seinen Stand und sein Jahrhundert hob der Preister und ein Freund der Menschen ist, der es so sehr ist, um ihnen zu zeigen wie gross sie wären, wenn sie die Religion nur in ihrer natürlichen Schönheit aller Theologischen Hüllen entblösst, liebeswürdig zu finden wüssten.“ (Човеку који се неустрашиво уздигао изнад свога сталежа и времена, свештеник и прави пријатељ људи, да би им показао колико би велики били када би пронашли веру у свој њеној природној лепоти, лишену теолошких стега.) Иако похвалног карактера, сам текст има помало необичан призив са обзиром на то да говори о теологији као бремену које оптерећује људе и спречава их да буду бољи. Већ помињање „природне вере“ призива идеје француских деиста што је сасвим одговарало његовом интелектуалном профилу.²⁴ Наиме, за деисте се основни смисао религије налазио у моралним истинама које су се лежале у њеном језгру. Сматрали су да су људи способни да умом проникну до њих без потребе за откривењем, а још мање за догматима, церемонијама и другим непотребним додацима за које су оптуживали цркву. Тежећи да ускладе религију са разумом и наукама већина интелектуалаца је веровала да је Бог као савршени Творац створио свет и дефинисао његово устројство и механизме функционисања, а затим се повукао из историјског времена. Људима је омогућио да умом спознају моралне законе који би им открили веру „у свој њеној природној лепоти“, како каже епископ Петровић, што би даље повело ка бољем друштву заснованом на љубави, правди и једнакости.²⁵

На постаменту испод портрета се налази отворена књига са натписом „Traité sur la Tolerance“ (Трактат о толеранцији) који јасно реферира на верску толеранцију као на једини начин за решавање верских сукоба у мешовитим европским друштвима. Ка тој идеји су нагињали сви интелектуалци просветитељства, што се и остварило доношењем *Папјенџа о њолеранцији* 1781. То врхунско постигнуће цара Јосифа II којим је озакоњена слобода исповедања вере за православне, лутеране, калвинисте, а потом и за Јевреје, учврстило је поштовање и верност верских мањина према цару. И Срби су реаговали на исти начин па је отуда јасно зашто је епископ Петровић, који је највероватније сам осмислио изглед портрета и распоред симболичних фигура, увео ову референцу. С обзиром на његову опчињеност француским филозофима и франкофилни садржај личне библиотеке чини се да би се веза могла успоставити и са истоименим Волтеровим делом *Traité sur la Tolérance*. Чим је објављено 1763. године одмах је препознато као манифест против верске мржње и заслепљености и за кратко време, заједно са аутором, стекло славу широм Европе.²⁶ У левом углу листа је алегоријска персонификација у лику младе дама која руком указује на епископа чијом заслугом јој са ногу спадају тешки оклови. Јасно је да је овде реч о оној раније поменутој природној религији „ослобођеној теолошких стега“, односно о верској слободи не само у смислу исповедања вере

²⁴ P. Džimak, *Francusko prosvetiteljstvo II: deizam, moralnost, politika*, у: *Istorija filozofije*. Том 5, *Britanska filozofija i doba prosvetiteljstva*, priredio Stjuart Braun, Beograd 2008, 272–289.

²⁵ Деизам је је настао у Енглеској почетком 17. века, а потом се проширио и на Француску где је до средине 18. века заузео место званичне верске доктрине међу горњим слојевима друштва. Док су теисти веровали у Бога који активно делује у свету, деисти су видели његову улогу само у тренутку стварања света у складу са рационалним законима откривеним од људи. Међу Петровићевим савременицима који су били привржени таквим схватањима истицали су се Дидро и Волтер у Француској, док су посебно интересовање исказивано на двору Фридриха II у Потсдаму. Е. Касирер, *Филозофија њросветијшељсџива*, 204–230. С. Хаџивуковић, *Француско њросветијшељсџиво*, 242–243.

²⁶ F. Volter, *Rasprava o toleranciji: povodom smrti Žana Kalasa*, Beograd 2005.

већ и њеног критичког промишљања. Као антитеза на другој страни је приказана персонификација слепе мржње, односно верске нетрпељивости у виду мушкарца са повезом преко очију и упаљеном бакљом. Његовим нестанком ломе се и падају на земљу симболи рата попут копља и бодежа, а губе се и разлози за верске сукобе и диспуте симболички приказане натписом „Polemik“ (Полемика) на отвореној књизи у доњем десном углу.

Не мање важан аспект овог бакрореза тицао се везе портрета и индивидуалности, о чему се крајем 18. века много промишљало.²⁷ Ту псеудонауку под именом физиогномика додатно је популаризовао швајцарски научник Јохан Каспар Лаватер који је од ње извео комплексну теорију о представи карактера и духовности на основу облика лобање и црта лица. Сматрао је да се тело и душа налазе у стању претходно остварене хармоније, а да силуета или лице представљају најтачнију и најискренију слику коју појединац може о себи дати због тога што је она непосредни отисак природе. Његово главно дело *Physiognomische Fragmente, zur Beforderung der Menschenkenntniss und Menschenliebe* (1775–78) настало је у складу са идеализмом епохе, као израз тежње да људи спознају истину и да воле једни друге. Сматрао је да је физичко тело слика духовне суштине Бога и да представља нужан облик божанске суштине у материјалном свету. Стога је за мото књиге и изабрао цитат из Библије: „И створи Бог човека по обличју свом“ (1 Мој. 1:27).²⁸

Отуда и једноставни изглед епископа Петровића, скроман костим који говори о његовој врлини, светао лик у односу на тамну позадину и смирен израз лица који одражава склад између његове душе и тела. Замишљен поглед усмерен у даљину указује на мудру особу која је достигла висок степен самосвести и која је у стању да ствари сагледа боље од других. Лице портретисаног је говорило о његовим моралним и духовним квалитетима, али и о томе колико се приближио божанском идеалу. Као слика Бога, владичин лик и његова графичка представа су у процесу комуникације саопштавале истину о повезаности божанске суштине и људске телесности. По свему томе овај портрет је одударао од уобичајених представа српских архијереја у Хабзбуршкој монархији крајем 18. века, док је својим специфичностима указивао на посебан утицај јозефинистичког просветитељства на поједине представнике високог српског клера. Ни Лешенколу оно није било страном обзиром на то да је својим бакрорезним делима лично доприносио ширењу просветитељских идеја, а портретним силуетама Лаватерове научне тезе. Иако су „либерални“ ставови епископа Петра Петровића наишли на осуду јавности његов бакрорезни портрет се у потпуности уклапао у тада важећу политичку иконографију интелектуалаца европског просветитељства.

²⁷ S. West, *Portraiture*, Oxford 2004, 50–69. С. Брајовић, *Ренесансно сојсџиво и њорџуреџ*, Београд 2009, 41–60.

²⁸ J. K. Stemmler, *The Physiognomical Portraits of Johann Caspar Lavater*, *The Art Bulletin*, Vol. 75, No. 1 (1993), 153–156. I. Goritschnig, *Faszination des Porträts*, у: Johann Caspar Lavaters *Kunstkabinett*, (Hg.) Gerda Mraz und Uwe Schögl, Wien 1999, 138–150.